SCRIITORII ROMÂNI ÎN ORAŞ. SECOLUL AL XIX-LEA

MIRCEA ANGHELESCU[1]
Universitatea Bucureşti

ROMANIAN WRITERS AND THE 19TH CENTURY CITY

Abstract

Romanian writers go into the 19th century with a rather modest urban experience: they come from an essentially rural and traditional world. For many of them, modernity signals their entrance into a new universe of large urban agglomerations, a world of different moral, social and cultural characteristics. A cursory glance at their more important texts reveals their perceptions of the new world and their reaction to these paradigm changes.

Key words: *Romanian writers, XIXth century, urbanization.*

Populaţie eminamente rurală, românii păstrează până târziu nu numai ataşamentul pentru "viaţa la ţară", dar şi aspectul rustic şi pitoresc al oraşelor lor. Trecând prin Bucureşti în 1855, Dimitrie Ralet îl descrie ca pe un oraş "oriental" prin desenul său capricios care, "unit cu vegetaţia mulţimei arborilor, îi da o plăcută fizionomie" (D.Ralet, *Suvenire şi impresii de călătorie*, Bucureşti, 1979, p.16). Şi totuşi, cu rezervă sau cu entuziasm, românii investighează, cântăresc şi învaţă să aprecieze oraşele pe care le vizitează şi în care încep să se regăsească, în tot cursul secolului al XIX-lea. Ce vede călătorul nostru în oraşele străinătăţii, pe unde îl poartă consecinţele unei vieţi agitate, publice (ca revoluţionar exilat sau doar student avid de schimbare) sau private (simplu aventurier, amator de drumeţie) sau pe unde se duce să caute modele pentru o societate mai bine întemeiată? Cum se vede el în aşezările patriei, recent atinse de o urbanitate încă în căutare de echilibru, şi cum visează el la marile aglomeraţii ale viitorului în care va trebui, probabil, să-şi organizeze viaţa? Literatura secolului al XIX-lea oferă un material mult mai bogat decât ne-

[1] Prof.dr. Mircea Angehelescu predă la Universitatea din Bucureşti. Domeniul de specializare: literatura română şi comparată, romantism, literatura de călătorii, literatura autobiografică. Ultimul volum apărut: *Mistificţiuni. Falsuri, farse, apocrife în literatură*, Bucureşti, Compania, 2008. Email: mircea_anghelescu@yahoo.com

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)

am fi aşteptat pentru a răspunde acestor întrebări şi pentru a schiţa un profil al integrării noastre într-o modernitate care se desfăşoară inevitabil între zidurile unei cetăţi, unei aglomerări: ale unui oraş deci.

S-ar părea că urbanitatea aglomerată a marilor metropole occidentale configurează un adevărat labirint pentru călătorii veniţi de pe plaiurile mioritice, căci boier Costache (nu-i cunoaştem numele de familie), care ajunge la Paris în septembrie 1846 venind cu *dilijansul* de la Lyon, iar de la Orléans "pe drum de her", are unele probleme de adaptare; el rămâne în capitală zece zile, găzduit la un hotel de pe rue de Richelieu, unde este situată vechea clădire a Bibliotecii Naţionale, însă termenul e prea scurt pentru cineva neînvăţat cu păinjenişul străzilor de acolo. Şi călătorul nostru notează că stătuse aici numai zece zile, "în care vreme nici bine nu deprinsăsăm a-mi nemeri hotelul în care şădeam, rătăcindu-mă mai de multe ori, umblând pe lângă el fără a-l nimeri" (ms.rom.3781 la Biblioteca Academiei, f.80v).

Simpla dezolare devine comparaţie defavorabilă în scrisorile pe care le scrie, ulterior, un călător cu spirit modern precum Ion Codru-Drăguşanu. Când ajunge la Viena, în decembrie 1838, el nu poate să nu compare capitala imperială cu aceea lăsată în urmă, acasă, şi să marcheze – pentru ipoteticul prieten din copilărie căruia îi scrie – marea distanţă care le separă, stabilind astfel un nivel al performanţei urbanistice şi implicit al aşteptării pentru dezvoltarea viitoarei capitale naţionale: "Viena şi Bucureştii... O, ce diferenţă între aceste două cetăţi! Ştii, ca între Dumbrava şi Tufele Mierlei. Se înţelege că, întocmai ca soarele de planete, aşa şi această capitală e înconjurată de corolarii corespunzătoare, ce se întind până la marginile imperiului. Bucureştii, împrejuraţi de sate meschine, constând din colibe şi bordeie până lângă barierele sale, e fireşte, cetate frumoasă, dar lângă Viena, ba numai lângă Pesta sau Timişoara, ar face figură de sat, atât în privinţa construcţiunei, cât şi al instituţiunilor" (p.64).

Cam tot atunci însă, venind spre Bucureşti din aceleaşi părţi ale Transilvaniei, însufleţit de alte sentimente şi cu altă sensibilitate în faţa trecutului, un alt ardelean se pregătea pentru cu totul alt fel de privire. Timotei Cipariu pleacă în vara anului 1836 spre Ţara Românească şi, cum îi scrie prietenului Vasile Pop din Zlatna, "scopul cel dintâi al călătoriei mele sânt Bucureştii" (Timotei Cipariu, *Jurnal,* ed. şi prefaţă de Maria Protase, Cluj, Dacia, 1972, p.87). Ar fi vrut să vadă totul, "Bucuros aş fi să văz şi Galaţul, Târgovişstea şi, îndărăpt, Râmnicul şi Argeşul, dacă nu şi Craiova, unde am un prietin. Însă acele sunt numai doriri care nu mi le poci făgădui să le văz toate de astădată împlinite. Moldova şi Iaşul, Bucovina şi Suceava etc. Vai, câte aduceri aminte de fapte eroice şi tirăneşti, de mărire şi de plângere amară! Când voi putea să le văz şi pre acestea? Nu-mi ajunge timpul, şi poate nici averea ca toate acestea să le cercetez deodată. Io Bucureştii dară vreau să-i văz acum mai întâi, celelalte – când şi cum va voi Dumnezeu".

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)

Plecat cu asemenea aşteptări, oraşul nu poate să nu-i placă, începând cu drumul pietruit la intrarea în Bucureşti, printre trei rânduri de tei [... care] dacă vor să crească... va să înfăţişeze cea mai frumoasă primblare...” Tânărul învăţat vizitează diverse locuri, mitropolia, hanul lui Manuc, teatrul şi admiră priveliştea plimbăreţilor la şosea („numărul caleştilor, frumuseţea şi toaletul damelor era neasemănate”), admiră numeroasele biserici („toate cu pleu acoperite”) şi “palaţurile cele superbe ale boierilor” care dau oraşului, “mai cu seamă în vreme senină, o frumuseţă deosebită” încât concluzia nu mai pare atât de extravagantă: oraşul “are o vedere şi o situaţie aşa de frumoasă şi romantică cât ochii mei încă nu s-au putut sătura” şi “Bucureştii, pentru un om care n-au ieşit din Ardeal, este un oraş colosal” (p.120).

Privit însă mai îndeaproape, oraşul nu mai pare atât de agreabil sau, cum zice el, “însă înlăuntru este puţintel almintrilea”: dincolo de uliţele din centru mai vezi „câte o hrubă ca ţigănească”, lucruri amestecate care “stârnesc în străin o nemulţumire şi greaţă”, marea aglomeraţie în care sutele de căruţe sau trăsuri fac aerul irespirabil, “pravul se rădică ca un nor de nu te mai vezi”.

Obsesia marii metropole care ar satisface ambiţiile şi aşteptările urbanistice ale călătorului român, ca marcă a modernizării atât de mult aşteptate, încep însă mai demult, cu Dinicu Golescu, care măsoară spaţiile cu stânjenul, cum remarcă deziluzionat Călinescu, Pressburgul de pildă, Bratislava de azi, “oraş mare şi frumos, în marginea Dunării”, Viena iarăşi, unde casele sunt “foarte nalte”, având fiecare “câte şapte şi opt rânduri”, ceea ce face ca numărul locuitorilor să treacă de două sute de mii, Graz, “oraş destul de mare şi împodobit foarte”, Veneţia, “oraş mare, vechi, zidit de ani o mie şi trei sute”, Milanul, “ce au luat numirea de Parisul cel nou... a căria cetăţi încunjurarea este aproape de zece mii stânjini” ş.a.m.d.

De fapt, mărimea este pentru Golescu numai un element introductiv, un cadru în care se construieşte imaginea unui oraş cu înzestrări şi instituţii ce îl plasează într-o altfel de lume decât aceea din care vine călătorul şi pe care tocmai această complexitate urbană o caracterizează/simbolizează. După mărimea care stabileşte parcă o condiţie preliminară, oraşul occidental îl impresionează pe Golescu fie prin aerul de vechime, de nobleţe, ca Veneţia de pildă (“Să cunoaşte că au fost acest oraş un ce deosibit, să cunoaşte că au lăcuit într-însul oameni mari şi că odată au dat pravilă în toată Evropa...”), fie prin mărcile civilizaţiei, ale unei organizări puse în slujba omului, “o aşa bună orânduială şi liniştită vieţuire, încât toţi petrec ca nişte fraţi” cum vede la Viena, unde existau de pe atunci reguli de circulaţie (cea a carelor este permisă numai dimineaţa devreme “ş-apoi când oroşanii încep a umbla, carăle sânt de mult ieşite afară şi drumurile toate udate şi măturate”), unde există o “şcoală a multora meşteşuguri”, o “casă de lucru unde strâng pe toţi săracii, ciungii, şchiopii, orbii şi leneşii pe care îi pun de lucrează”, şcoli şi spitale de diferite feluri, orfelinat (pe care îl numeşte “casă pentru copiii ce să leapădă de maicile

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)

lor"), societăţi de investiţii şi de propăşire economică ("însoţire iconomicească") şi multe altele, şi mai ales o justiţie imparţială şi sigură care îl face să se minuneze pe călător şi care este temeiul propăşirii generale etc. Admiraţia revine mai peste tot, la München de pildă, oraş în care – pe lângă spitale, şcoli, muzee, biblioteci, fabrici, teatre şi altele – îi mai trezeşte admiraţia o expoziţie anuală unde toţi cetăţenii pot veni şi expune invenţiile, îmbunătăţirile "sau cu oricare alt meşteşug va fi izvodit din capul său şi oricarele va fi lucrat vreo nouă bucată de vreun pânzet sau va fi făcut vreo mehanică spre vreo înlesnire" şi primesc premii de la stăpânire şi multe altele.

De fapt, criteriile de civilizaţie şi cele de cultură se împletesc chiar la Dinicu Golescu şi lucrurile pe care le admiră în oraşele vizitate încep să contureze modelul imaginar, utopia oraşului pe care voia să-l vadă şi în ţara lui. El zăboveşte astfel asupra monumentelor care fac frumuseţea oraşelor, clădiri impozante care cumulează rezultatul mai multor arte cum sunt bisericile de pildă, cea din Viena, "lucrată cu mare meşteşug arhitectonicesc", dar a cărei descriere renunţă să o facă, deşi pregătită de notiţe amănunţite, pentru că între timp văzuse pe aceea din Milano, "cu mai deosebită podoabă şi meşteşug", asupra căreia va stărui la locul cuvenit: "o biserică a căria mărimea, podoaba, meşteşugul arhitectonicesc, statuele ce sânt împrejurul a toatii zidiri, turnurile şi florile, şi toate acestea de marmură, sânt lucruri vrednice de mirare..." (Dinicu Golescu, *Scrieri*, Bucureşti, 1990, p.73).

Tot la Milano, Codru-Drăguşanu cade în extaz în faţa aceluiaşi dom, dar motivaţiile sunt nu deosebite, ci altfel exprimate, cu o intuiţie a artei care indică un alt nivel al percepţiei: "un munte de marmură albă, pe toate părţile tăiat în reţea, ornat de mii de statui şi încoronat cu o pădure de turnuri şi turnuleţe ce, în formă de sloi de gheaţă, caută spre cer..." El e conştient de diferenţa de percepţie care se datorează diferenţei de mediu, diferenţei de educaţie şi de cultură, căci – se întreabă călătorul – cum ar putea prietenul de acasă înţelege frumuseţea tablourilor văzute în Italia, la Brera de pildă, "oare credere-ai tu, care de când eşti ai văzut numai păretarele de la Necula?"

Dar lui Codru-Drăguşanu doar Parisul i se pare oraşul prin excelenţă, "cetatea cetăţilor ce, în fantazie, mi-o închipuiam nu Paris, ci Paradis", locul în care, din mijlocul confuziei, al mizeriei sau al pompei găunoase "deodată răsare măreţia pariziană", pieţele, podurile, palatele, în fine tot felul de clădiri despre care se întreabă "dacă undeva în lume s-ar putea afla atâtea construcţii măreţe şi atâta de solide" şi despre care se poate spune că "în toată lumea veche şi nouă, asemenea mărire n-a fost , nu e nu va fi". Şi nu se poate spune că n-ar fi avut termene de comparaţie şi chiar puterea de a admire şi alte mari oraşe, a căror strălucire este totuşi de altă natură, Londra de pildă, "această cetate cea mai monstruoasă a Europei, în toată splendoarea ei".

Ajuns pentru prima dată în Bucureşti, Iosif Vulcan este impresionat de aglomeraţia de pe Podul Mogoşoaiei, element care-i atrage atenţia mai mult

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)

decât urbanistica relativă a oraşului: "Trotoarele gem de preîmblători şi mii de trăsure elegante zboară cu repejune una după alta şi asupra acestui tumult iluminaţiunea prăvălielor revasră o splendoare sărbătorească" (*Transilvania şi Bucureşti*, 1868, *Scrieri*, ed.L.Drimba, vol.II, p.111).

În 1883, după ce nu mai vizitase Capitala ţării de treisprezece ani, Iosif Vulcan găseşte că "Bucureştii au făcut un mare progres". Calea Victoriei, care se numea Podul Mogoşoaiei când făcuse prima sa vizită, "a progresat cu timpul, s-a împodobit cu multe de toate, cu clădiri frumoase, prăvălii elegante şi cu trotoare de asfalt... Multe case noauă, mari şi frumoase, s-au înălţat de atunci aici, dar îndeosebit otelurile grandioase te surprind. Iată lângă noi vis a vis de Zlătari, unde înainte cu treisprezece ani se pitula un han mordar, acum ne surâde cochet splendidul "Hotel de France", cu fasada în patru părţi, producând proprietarilor parale din toate laturile. Mai încolo, Otelul Bulevard ne invită să-i admirăm luxul şi confortul orăşenesc... Prind spre dreapta, vis a vis de noi se înalţă frumosul palat al Universităţii, unde se adăposteşte şi Academia Română..." etc. (*Suveniri bucureştene*, în I.Vulcan, *Scrieri,* IV, *Însemnări de călătorie (II)*, p. 58).

Ceea ce atrage şi impune scriitorului român nu este numai oraşul în devenire, în care modernitatea se regăseşte în monumental, în câştigul tehnic şi în lux, ci şi marca de vechime, patina care dovedeşte o veche prezenţă a urbanităţii, înnobilată prin artă: şi nu este vorba de o evoluţie, ci de o altă perspectivă, de un alt metru cu care măsoară privitorul. Dacă Dinicu Golescu încă vorbeşte de Veneţia, oraş decrepit acum dar purtând marca vechii sale frumuseţi ("aici vede cinevaş felurime de izvoade de zidiri, vede mulţime statue, încât poate zice omul că fieşcare casă este o bucată de antică"), la sfârşitul aceluiaşi secol, la Duiliu Zamfirescu de pildă, se poate vorbi de o percepţie senzitivă a urbanităţii descifrate în monumentele vechimii sale. Scriitorul iubeşte Roma şi mai cu seamă Roma antică, ale cărui resturi impunătoare îi oferă cadrul cultural şi atmosfera necesară unui suflet artist, cum apar mărturisirile din *Lydda. Scrisori romane*: „Palatinul mă farmecă. Viu în mai toate duminecele... şi umblu singur prin ruine, fără să mă pot sătura de măreaţa privelişte a celor ce mă înconjură. Trandafirii se scutură în rondurile lor, iar foile parfumate le împrăştie vântul peste lespedele seculare: palmierii cresc eleganţi în mijlocul brazdelor de verdeaţă, sub care se întind bolţile Casei de aur a lui Neron: un colţ de zid din basilica imperială strânge, între cărămizi negre, un brâu sculptat de marmură pe a cărui candidă faţă soarele aruncă o pulbere scânteietoare de raze... Îmi aduc aminte de impresiile de la Atena, le compar fără voie cu cele din Roma şi o întrebare firească îmi vine în minte: de ce antichitatea romană este mai sugestivă decât cea greacă?" (în *Opere,* ed.M.Gafiţa, vol.IV, Bucureşti, 1974, p.7).

Această tendinţă, care marchează intrarea ţării şi a oraşelor ei pe un drum al modernizării, duce şi la speranţa împlinirii celor mai ambiţioase vise.

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)

Surpriza este de a vedea convertiţi la această viziune luminos prospectivă şi pe prozatorii sensibili la amprenta vechiului oraş, a Bucureştilor din vechime, cum este Macedonski de pildă. Ambiguu şi complementar în visele sale, el este cunoscut ca un nostalgic al vechiului oraş, cu case impregnate de o atmosferă dispărută de fapt şi cu ulicioare liniştite, înnecate în verdeaţă şi flori mirositoare (*Casa cu nr.10, Bucureştii lalelelor şi ai trandafirilor*, *Pe Dealul-Spirei* etc.), în cartiere cu "prăfuirea de aur a căldurei orientalizând civilizarea încă proaspătă a oraşului voievodal"; îl ştim şi bun observator al centrului cosmopolit unde, pe promenada cu statui răsărind din mulţimea trecătorilor, îl vede pe Nicu Dereanu aşezat pe o bancă, "în faţa Universităţei, de unde privea vârful clădirei coronat cu un vultur de ciment de Portland, refractar la igrasie", în dispreţul cohortelor de trecători, "tineri cu ghete englezeşti şi cu vestoane ce abia trec de talie… printre cârdurile de femei cu rochi la modă".

Dar în acelaşi timp – imagine mai puţin cunoscută a disponibilităţilor sale – Macenoski apare şi ca un vizionar utopic al dezvoltării oraşului peste timp, în care farmecul decrepitudinii este înlocuit de armonia energetică a unei capitale moderne, înzestrate pe măsura tradiţiilor şi instituţiilor sale. El se trezeşte din vis în acest oraş al viitorului şi rămâne uimit de ambianţă, fiind nevoit să recurgă la explicaţiile vardistului care-i răspunde blazat:

- „Ce să fie? Palate...
- Văd şi eu. Cu toate astea...
- Te pricep.Vrei să ştii ale cui sunt?
- Da.
- De ce nu mi-ai spus-o de la început? În sfârşit... Uite! Îl vezi pe uriaşul ăla din dreapta? E al Camerei şi al Senatului.
- Mare mai e!

Şi tot aşa, palate ale ministerelor, Universitatea şi Academia cu palatele lor din Piaţa Victoriei, ba chiar, "când mă îndreptai spre centrul Pieţii, cu mulţumire recunoscui în stâlpul din mijloc o foarte izbutită reproducere a coloanei lui Traian din Roma" (*Vraja lunei*).

BDD-A2428 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:24 UTC)